

Хвороба як метафора

Хвороба — це темний бік життя й обтяжливе громадянство. Всі ми народжуємося з подвійним громадянством царства здорових і царства хворих. Хоча кожен з нас і прагне пред'являти тільки світлий паспорт, проте, зрештою, настає мить, і принаймні на якийсь час ми стаємо громадянами іншого краю.

Я намагатимуся зосередити увагу не на еміграції до царства хворих і не на тамтешньому проживанні, а на болісних чуттєво-емоційних фантазіях про те місце: не на справжній географії, а на стереотипах національного характеру. Мова йтиме не про фізичну хворобу, а про використання хвороби як образного вислову, або ж метафори. Вважаю, що хвороба — не метафора і що найправильніший підхід до розуміння хвороби, тобто найздоровіший спосіб бути хворим, — це якнайшвидше очищення від метафоричності і якнайбільша резистентність до метафоричного мислення. Проживання в царстві хворих неможливо уявити без упередженого впливу мертвотно-блідих метафор, якими послуговуються для його опису. Роз'ясненню метафор і звільненню від них я і присвячую своє дослідження.

Розділ перший

Обидві хвороби — і туберкульоз, і рак — потрапили у пастку метафоричності у спосіб до болю схожий.

Фантазії, нав'язані туберкульозом у минулому сторіччі і раком тепер, — це відповідь на примхливу хворобу, що важко піддається лікуванню, тобто на хворобу, якої не розуміють з огляду на головну медичну передумову виліковності всіх хвороб. Така хвороба вже за визначенням є загадковою. Допоки причина туберкульозу була незрозумілою, а лікарська допомога залишалася надієвою, про нього думали як про підступного і неблаганного пожирача життів. Тепер настала вже черга раку стати хворобою, що не стукає у двері перш ніж увійти, тож рак виконує роль недуги, яка безжалісно і таємниче вторгається в життя людей, і цю роль він виконуватиме, допоки одного чудового дня його етіологія стане зрозумілою, а лікування буде настільки ж ефективним, як і лікування туберкульозу.

Хоча містифікація хвороби відбувається на тлі нових очікувань, сама ж хвороба (раніше туберкульоз, а тепер рак) викликає старосвітський жах. Будь-яка загадкова хвороба, що вселяє страх, морально або ж навіть буквально сприймається як заразна. Таким чином, велика кількість людей, хворих на рак, вважають, що родичі і друзі намагаються уникати їхнього товариства, а серед своїх домочадців вони стають об'єктом знезараження, так, ніби рак, як і туберкульоз, є інфекційною хворобою. Контакт з людиною, враженою зловісною непізнаною хворобою, невідворотно сприймається як загроза власному здоров'ю; навіть гірше — як порушення табу. Самі назви таких хвороб, здаєть-

ся, мають магічну силу. У Стендалевому «Армансі» (1827) мати героя відмовляється навіть вимовляти слово «туберкульоз», побоюючись, що, зробивши це, пришвидшить перебіг синової недуги. А Карл Меннінгер у «Життєвій рівновазі» зауважує, що «саме слово «рак» убиває деяких пацієнтів, які (так швидко) не здалися б тяжкій недузі». Наведені спостереження свідчать на користь антиінтелектуального благочестя і поверхового співчуття, вже надто тріумфального в сучасній медицині і психіатрії. «Пацієнти, які звертаються до нас через велике страждання, смуток і недієздатність, — продовжує він, — мають повне право обурюватися начепленими на них ярликами прокляття». Доктор Меннінгер рекомендує лікарям загалом уникати «штампів» і «ярликів» («наше завдання допомагати людям і не завдавати їм ще більших страждань»), а це, по суті, означає підвищення рівня келійності й удаваної медичної опіки. Проте саме інформування пацієнта про його захворювання не є принизливим чи вбивчим, якщо це не рак. Допоки хвороба вважається не звичайною хворобою, а страшною бідою, нездоланим хижакком, більшість хворих на рак будуть насправду деморалізовані, коли дізнаватимуться про свій діагноз. Виходом у такій ситуації зaledве чи стане замовчування справжнього стану здоров'я пацієнта, а радше — правильніше розуміння хвороби і якнайшвидше розвінчання міфу про неї.

Не так уже й багато десятиліть минуло відтоді, коли людина, дізнавшись про свій діагноз туберкульозу, вважала його смертним вироком (нині в уяві загалу вже рак ототожнюється з невідвратною смертю), тому зазвичай існувала практика не повідомляти про недугу хворим на туберкульоз, а після їхньої смерті не казати про це і їхнім дітям. Навіть з паці-

ентами, поінформованими про свій діагноз, лікарі і сім'я спілкувалися неохоче. «Нічого конкретного мені не кажуть, — писав Кафка приятелеві у квітні 1924 року із санаторію, де він помер два місяці потому, — бо коли мова заходить про туберкульоз..., усі стають чомусь полохливими, говорять уникливо, з якимось скляним поглядом». Умовності приховування від пацієнта діагнозу раку ще суворіші. Дотепер у Франції та Італії для лікарів існує неписане правило повідомляти про захворювання не самому пацієнтові, а комусь із членів його родини; лікарі вважають, що правда стає просто нестерпною для хворих на рак, за винятком хіба що дуже мужніх і мудрих. (Провідний французький онколог повідомив мені, що навіть десята частина його пацієнтів не знає про свою недугу.) В Америці з огляду на можливість позовів до лікарів про професійну недбалість онкохворі знають більше про свою недугу, проте центральна онкологічна лікарня веде листування і надсилає рахунки своїм амбулаторним пацієнтам у конвертах без зазначення адреси відправника, допускаючи, що для членів сімей їхніх пацієнтів хвороба може бути таємницею. Оскільки рак потенційно спричиняє скандал, стає загрозою для особистого життя і перешкодою в просуванні кар'єрною драбиною, навіть причиною звільнення з роботи, пацієнти, ознайомлені зі своїм діагнозом, намагаються бути якомога обережнішими, якщо не потайними, й утримуються від розголошення свого діагнозу. Федеральний закон «Про свободу інформації» від 1966 року у статті про звільнення від оприлюднення за умови, що оприлюднення «буде незаконним втручанням в особисте життя», містить пункт про «лікування раку». І це єдина хвороба, згадана в законі.

Обманювання хворих на рак і обман з боку хворих на рак свідчить, наскільки в передових промислово розвинених країнах нелегко дійти згоди зі смертю. Смерть стала до безглуздості банальною річчю, тож хвороба, яку повсюдно вважають синонімом смерті, наче має у собі щось заборонене для розголошення. Практика ухиляння від розмов з онкохворими про природу їхньої недуги відображає переконання, нібито людям, які помирають, найкраще не знати, що вони помирають, і що найкраща смерть — це несподівана смерть, а ще краще, коли вона приходить до нас у непритомному стані або уві сні. Однак сучасне заперечення смерті не пояснює ступеня чи міри обману та бажання бути обманутим; воно не торкається усієї глибини жаху. Хворий, що пережив тромбоз вінцевих судин, так само як хворий на рак, імовірно помре вже від наступного нападу протягом кількох років. Але ніхто не збирається приховувати правди від сердечника: адже нема нічого ганебного у серцевому нападі. Хворих на рак обманюють не тому, що хвороба є смертним вироком (або ж її вважають такою), але тому, що вона сприймається вже в первісному значенні слова як непристойна, лиховісна, огидна, така, що не вкладається в голову. Хвороба серця передбачає слабкість, нездужання та пошкодження механічного характеру; нема нічого осудливого, нічого забороненого також у тому, що колись оточувало хворих на туберкульоз і все ще тепер оточує хворих на рак. Просто приписані туберкульозові й раку метафори містять у собі особливо тривожні й страхітливі життєві процеси.